

**Oikeusministeriö on pyytänyt Ounasjoen kalatalousalueelta lausuntoa aiheesta:
Väliaikainen poikkeaminen vesivoimalaitoksen lupamääräyksistä sähköjärjestelmän
tasapainottamiseksi. Asia: VN/25636/2023 – Väliaikainen poikkeaminen
vesivoimalaitosten lupamääräyksistä sähköjärjestelmän tasapainottamiseksi**

Ounasjoen kalatalousalue kiittää mahdollisuudesta lausua esityksestä väliaikaisesta poikkeamisesta vesivoimalaitosten lupamääräyksistä sähköjärjestelmän tasapainottamiseksi.

Taustaa

Ounasjoki on Kemijoen suurin sivujoki ja samalla Suomen pisin kokonaan maan rajojen sisällä virtaava rakentamaton joki. Sen pituus on noin 300 kilometriä ja valuma-alue kattaa lähes 14 000 km², mikä vastaa merkittävää osaa Kemijoen vesistöstä. Joki saa alkunsa Enontekiön Ounasjärvestä ja yhtyy Kemijokeen Rovaniemellä.

Ounasjoki on säilynyt poikkeuksellisen luonnontilaisena, sillä se suojeltiin voimalaitosrakentamiselta vuonna 1983 erityislailla. Tämä tekee siitä hydrologisesti ja ekologisesti merkittävän resurssin, kun tarkastellaan vaelluskalojen palauttamista voimakkaasti muutettuun Kemijoen vesistöön. Ounasjoki on luonteeltaan monipuolinen virtavesi, jossa vuorottelevat koski-, nivo- ja suvantojaksot. Joen yläosa on lähes luonnontilainen ja Ounasjoen vesi on niukkaravinteista ja vain lievästi humuspitoista. Joessa esiintyy luontaisesti useita pohjoisia kalalajeja, kuten harjus, taimen ja siika.

Ounasjoki on ollut merkittävä lohen lisääntymis- ja poikastuotantoalue, ennen kuin Kemijoen pääuoman padot estivät vaelluskalojen nousun merestä. Kemijoen pääuoma on voimakkaasti rakennettu vesivoimatuotantoon, ja joessa on useita voimalaitospatoja, jotka katkaisevat vaelluskalojen nousuyhteyden mereltä Ounasjokeen. Vaelluskalojen palauttamisessa keskeinen tavoite on siirtyä istutuksiin perustuvasta hoidosta kohti luonnollisesti lisääntyviä kantoja. Ounasjoki muodostaa Kemijoen vesistössä laajimman ja ekologisesti laadukkaimman patoamattoman virtavesikokonaisuuden. Näin ollen Ounasjoki toimii potentiaalisena **ydinalueena**, jossa vaelluskalojen luonnollinen elinkierto voidaan palauttaa.

**Kemijoen vesivoimalaitosten lyhytaikaissäännöstelyn vaikutukset lohen ja
meritaimenen palauttamismahdollisuuksiin Ounasjokeen**

Koska kalatalousalueella ei ole käytettävissään tietoa, missä tilanteissa väliaikainen säännöstelyn lupaehtojen poikkeaminen on mahdollista ja poikkeamisen kestoaikaa, kalatalousalue katsoo tarpeelliseksi lausua yleisesti lyhytaikaissäännöstelyn vaikutuksista Kemijoen vesistöön ja erityisesti vaelluskalojen palauttamisen edellytyksiin Ounasjokeen.

Vaelluskalojen palauttaminen Ounasjokeen edellyttää toimivaa vaellusreittiä Kemijoen pääuoman läpi – ja tässä keskeiseksi haasteeksi nousee vesivoimalaitosten harjoittama lyhytaikaissäännöstely. Lyhytaikaissäännöstely tarkoittaa vesivoimaloiden nopeaa ja toistuvaa virtaaman sekä vedenkorkeuden vaihtelua sähköntuotannon tarpeiden mukaan. Virtaama voi muuttua jopa tuntitasolla hyvin voimakkaasti. Kemijoella tällainen säännöstely on lisääntynyt sähkön markkinahintojen vaihtelun myötä, ja vedenkorkeus voi vaihdella huomattavasti vuorokauden aikana.

Lyhytaikaissäännöstely häiritsee vaelluskalojen luontaista käyttäytymistä useilla tavoilla. Tutkimusten mukaan lohetekevät toistuvia edestakaisia liikkeitä voimalaitosten alakanavissa, mikä viivästyttää nousua kutualueille. Kalojen nousu riippuu virtaamasta; äkilliset virtaamamuutokset heikentävät kalateiden ja ohitusuomien houkuttelevuutta. Virtaamapiikit ohjaavat kaloja turbiinivirtoihin eikä kalateihin tai ohitusuomiin. Virtaamapiikit voivat pysäyttää vaelluskalojen nousun kokonaan. Lohen ja taimenen vaelluspoikasten (smolttien) turvallinen hakeutuminen mereen on vaelluskalojen palauttamisen kannalta kriittinen tekijä. Lyhytaikaissäännöstelyn virtaamakatkokset lisäävät vaelluspoikasten viipymää voimalaitosten yläaltaalla, mikä altistaa vaelluspoikaset predaatiolle. Näiden tekijöiden seurauksena kalojen pääsy Ounasjokeen ja smolttien vaellusmerelle voi viivästyä tai estyä, vaikka tekniset kalatiet tai ohitusuomat olisivat olemassa.

Ounasjoen potentiaali merkittävänä lohi- ja meritaimenjokena on valtakunnallisesti huomattava. Tämän potentiaalin hyödyntäminen edellyttää, että Kemijoen vesistöä kehitetään kokonaisuutena siten, että vaelluskalojen luontainen elinkierto on mahdollista. Ounasjoen kalatalousalue korostaa, että ilman lyhytaikaissäännöstelyn hallintaa vaelluskalojen palauttamistavoitteita ei voida saavuttaa, eikä Ounasjoen ekologista ja kalataloudellista arvoa voida täysimääräisesti palauttaa.

Ounasjoen kalatalousalueen esitys säännöstelyhaittojen vähentämiseksi

Asiantuntijat korostavat, että pelkkä kalateiden/ohitusuominen rakentaminen ei riitä, vaan myös joen virtaamien hallintaa on muutettava. Lyhytaikaissäännöstelyä tulisi rajoittaa ja varmistaa riittävä sekä tasaisempi virtaama vaelluskalojen kannalta herkkinä ajanjaksoina.

Toimenpiteet, joiden avulla lyhytaikaissäännöstelyn haittoja voidaan vähentää ovat:

Lyhytaikaissäännöstelyn rajoittaminen siten, että virtaamavaihtelujen nopeutta ja suuruutta pienennetään erityisesti kalojen vaellus- ja kutuaikoina. Asetetaan maksimiarvot sille, kuinka nopeasti virtaamaa saa lisätä tai vähentää

Riittävien minimivirtaaman turvaaminen kaikissa olosuhteissa. Nousuvaelluksen aikana voimalaitosten läpi menevä virtaama on riittävä ja vakaa. Määritellään minimivirtaama, jota ei saa alittaa sekä rajoitetaan vuorokausivaihtelun amplitudia

Kalateiden/ohitusuomien ja alasvaellusratkaisujen kehittäminen siten, että ne toimivat myös kaikissa virtaamaolosuhteissa.

Voimalaitosten lupaehtojen päivittäminen, jotta vesivoiman tuotanto ja Kemijoen vesistön ekologiset tilatavoitteet voidaan sovittaa yhteen. Velvoitteisiin on sisällytettävä lyhytaikaissäännöstelyn rajoittaminen ja velvoite huomioida voimalaitosten käytössä vaelluskalojen herkäät elinkierron vaiheet. Lisäksi valvontaviranomaisilla on oltava käytössä toimivat ja uskottavat sanktio- ja valvontamekanismit.

Lopuksi

Ounasjoen kalatalousalue katsoo myös, että lausuttavana oleva esitys on myös ristiriidassa EU:n vesipuitedirektiivin kanssa. Direktiivin huononemiskielto on ehdoton, eikä jäsenvaltio saa sallia toimenpiteitä, jotka heikentävät vesimuodostuman tilaa. Lyhytaikaissäännöstelyn lisääminen heikentää hydrologista ja ekologista tilaa, vaarantaa vaelluskalojen elinkierron ja estää hyvän ekologisen potentiaalin saavuttamisen. Suomea vastaan on jo käynnissä rikkomusmenettely, ja esitys lisäisi valtion EU-oikeudellista riskiä entisestään. On huomattava, että valmiuslaki kattaa jo energiahuollon vakavat häiriöt ja antaa viranomaisille toimivaltuudet poikkeuksellisiin toimiin ilman vesilain muuttamista. Esitys väliaikaisesta poikkeamisesta vesivoimalaitosten lupamääräyksistä sähköjärjestelmän tasapainottamiseksi on siten päällekkäinen ja tarpeeton. Sähköjärjestelmän häiriötilanteisiin varautuminen ei edellytä vesilain periaatteiden purkamista.